

Academic Article:

Received: 2024-01-01;

Revised: 2024-05-01;

Accepted: 2024-05-08.

บ่อเกิดความรู้ในปรัชญาโลกตะวันตกและพุทธปรัชญา

The Source of Knowledge in Western World and Buddhist Philosophy

พระสุริยน นริสสร (ผึ้งผาย)*¹, พระไพฑูรย์ ฉันทกาโม (ห้าวหาญ)²Phra Suriyon Narissaro (Phungphai)¹, Phra Phaithun Chantakamo (Haohan)²

นักวิชาการอิสระ

Independent Scholar

First/Corresponding Author, E-mail: phungphaysuriyn@gmail.com*

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบ่อเกิดความรู้ จากการศึกษพบว่า บ่อเกิดความรู้เป็นสาขาหนึ่งของญาณวิทยา เป็นวิชาที่ว่าด้วยความรู้ของมนุษย์ ลักษณะของความรู้ บ่อเกิดของความรู้ ขอบเขตของความรู้ ปัญหาเรื่องความถูกต้องของความรู้ แนวคิดทางปรัชญาตะวันตกให้การยอมรับแนวคิดทฤษฎีหลักอยู่ 4 อย่าง ได้แก่ 1) เหตุผลนิยม มนุษย์สามารถรู้ความจริงได้โดยการใช้เหตุผล ไม่ต้องผ่านประสบการณ์ 2) ประสบการณ์นิยม ความรู้เกิดขึ้นได้โดยอาศัยผัสสะหรือประสาทสัมผัส 3) อัจฉนัตถิญาณนิยม การรู้เองเป็นบ่อเกิดที่สำคัญของความรู้ เป็นกิจกรรมของจิตโดยตรง 4) ความรู้แบบวิवरณ์ ความรู้ที่เกิดจากการเปิดเผยของสิ่งเหนือธรรมชาติ ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาทมีบ่อเกิดความรู้ 2 อย่าง ได้แก่ 1) พรโตโฆสะ คือ เสียงจากผู้อื่น หรือการได้ฟังจากผู้อื่นอันได้แก่ประสบการณ์ภายนอก 2) โยนิโสมนสิการ คือ การพิจารณาด้วยอุบายอันแยบคายซึ่งเป็นวิธีการคิดหาเหตุผล และยังมีหลักปัญญา 3 เป็นแหล่งที่มาของความรู้ ได้แก่ 1) จินตามยปัญญา ความรู้ที่เกิดจากการคิดหาเหตุผล 2) สุตมยปัญญา ความรู้ที่เกิดจากการฟัง 3) ภวานามยปัญญา ความรู้ที่เกิดจากการฝึกฝนอบรมให้เข้าใจสิ่งใดสิ่งหนึ่งจนเกิดความซาบซึ้ง องค์ความรู้ใหม่ที่ประมวลได้จากบทความนี้ คือ ทฤษฎีความรู้ทางตะวันตกเป็นแนวคิดที่ยังเกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องกับพระเป็นเจ้า ส่วนพุทธปรัชญาเป็นทฤษฎีที่ไม่เกี่ยวข้องกับพระเป็นเจ้าแต่อย่างใด

คำสำคัญ: ญาณวิทยา, บ่อเกิดความรู้, พุทธปรัชญา

Abstract

This academic article explores the sources of knowledge. The study finds that the concept of a "source of knowledge" falls under the field of epistemology, which is concerned with human understanding-its nature, origins, scope, and the challenges of ensuring its accuracy. Western philosophical thought recognizes four main theories regarding the sources

of knowledge: 1) rationalism – the belief that humans can attain truth through reason alone, without relying on sensory experience, 2) empiricism – the view that knowledge arises from sensory experiences, 3) intuitionism – the idea that self-knowledge originates from direct mental insight or intuition, and revelatory knowledge – the belief that knowledge can come from divine or supernatural revelation. In contrast, Theravāda Buddhist philosophy identifies two primary sources of knowledge: 1) Paratoghosa – knowledge gained from others, such as through listening or external experience and 2) Yonisomanasikāra – analytical reflection or careful reasoning based on deep contemplation. Additionally, Buddhism describes three types of wisdom as sources of knowledge: 1) Cintāmaya-paññā – wisdom arising from logical reasoning, 2) Sutamaya-paññā – wisdom gained through listening or learning from others, 3) Bhāvanāmaya-paññā – wisdom developed through meditative practice and deep personal insight. A key conclusion from this study is that while Western epistemology includes theories that may or may not involve divine influence, Buddhist philosophy is entirely independent of any theistic framework.

Keywords: Epistemology, Source of Knowledge, Buddhist Philosophy

บทนำ

เมื่อกล่าวถึงความรู้หรือบ่อเกิดของความรู้แล้ว ในสมัยดึกดำบรรพ์จะพบว่า มนุษย์ยุคนั้นดำรงชีวิตอย่างกลมกลืนกับธรรมชาติ แต่ด้วยความไม่เข้าใจต่อปรากฏการณ์ธรรมชาติ โดยเฉพาะเมื่อเกิดภัยพิบัติ มนุษย์จึงเกิดความหวาดกลัวและรู้สึกไม่ปลอดภัย สิ่งเหล่านี้นำไปสู่การแสวงหาที่พึ่งทางจิตใจ ผ่านการสวดอ้อนวอนต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของวิญญาณนิยมหรือเทวนิยม ซึ่งเชื่อว่า สิ่งเหล่านี้สามารถปกป้องมนุษย์ให้พ้นจากภัยอันตรายและนำมาซึ่งความสงบสุข โดยในยุคแรกเริ่มมนุษย์ยังไม่สามารถเข้าถึงความจริงหรืออธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน ความไม่รู้จึงถูกทดแทนด้วยความเชื่อในสิ่งลึกลับ และทำให้บ่อเกิดของความรู้ในช่วงนั้นที่ยึดโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอำนาจเหนือธรรมชาติ

อย่างไรก็ตาม มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่มีความสามารถพิเศษในการคิด การคิดนี้เองที่กระตุ้นให้เกิดพัฒนาการทางปัญญาให้ก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง ความรู้จึงค่อย ๆ พัฒนาไปตามยุคสมัย จากยุคโบราณสู่ยุคกลาง ยุคใหม่ (Modern Era) และหลังนวยุค (Postmodern Era) หรือยุคปัจจุบัน สำหรับยุคปัจจุบันนี้ การแสวงหาความรู้มีความเป็นระบบมากขึ้น โดยอาศัยการตั้งสมมติฐาน การทดลองและการอธิบายผลอย่างเป็นเหตุเป็นผล จึงเป็นความรู้ในลักษณะวิทยาศาสตร์ ซึ่งช่วยให้มนุษย์เข้าใจและอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างแม่นยำ บ่อเกิดแห่งความรู้ในยุคใหม่นี้ได้นำไปสู่การพัฒนาโลกให้เจริญก้าวหน้า เกิดเป็นสังคมไร้พรมแดนในยุคดิจิทัลที่เปี่ยมด้วยเทคโนโลยี มนุษย์สามารถประดิษฐ์คิดค้นสิ่งต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการและอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวันได้อย่างไม่หยุดยั้ง

การเกิดขึ้นของความรู้ในมนุษย์นั้น แม้จะอยู่ในสถานการณ์เดียวกัน แต่ความแตกต่างด้านปัจจัยทางกายภาพ วิธีการรับรู้หรือเหตุแห่งการรับรู้ปรากฏการณ์ อาจส่งผลให้ความรู้ที่เกิดขึ้นแตกต่างกันไปได้ เช่น บุคคลบางกลุ่มแสวงหาความรู้ผ่านประสบการณ์เชิงประจักษ์ โดยเชื่อว่า ความจริง คือ สิ่งที่สามารถสัมผัสตรวจสอบและวัดผลได้ผ่านประสาทสัมผัสของมนุษย์ ขณะที่บางกลุ่มเชื่อว่า ความรู้เกิดจากการตีความปรากฏการณ์หรือสัญลักษณ์ทางสังคมบนพื้นฐานของประสบการณ์และบริบททางสังคมของตน ตัวอย่างที่ชัดเจน คือ ภาพวาดโมนาลิซ่าของเลโอนาโด ดา วินชี ซึ่งจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานลูฟร์ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ภาพนี้ได้รับการตีความหลากหลาย บางคนเห็นว่า หญิงสาวในภาพกำลังยิ้ม ขณะที่บางคนมองว่า เธอมีแววตาเศร้าหมอง ความแตกต่างเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงพื้นฐานความรู้และจินตนาการของแต่ละบุคคล อีกตัวอย่าง คือ ภาพวาดเด็กหญิงริมหน้าต่าง ของชลวดอร์ ดาลี จิตรกรชาวสเปน ซึ่งแสดงภาพเด็กหญิงยืนมองออกไปนอกหน้าต่าง ภาพนี้สามารถเปรียบได้กับการที่บุคคลมองโลกภายนอกแล้วรับรู้ปรากฏการณ์ทางสังคม ซึ่งการรับรู้ที่น้อยขึ้นอยู่กับมุมมองและพื้นฐานความรู้เฉพาะตัวของแต่ละบุคคล (บุรณจิต แก้วศรีมิล, 2566)

สำหรับพระพุทธศาสนาแล้ว บ่อเกิดความรู้เป็นระบบความคิดที่มุ่งทำลายความไม่รู้ (อวิชชา) ซึ่งถือว่าเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิด และทำความรู้ (วิชชา) ให้เกิดขึ้นโดยเปลี่ยนแปลงความเห็น (ทิฐิ) และพัฒนาจนเกิดความรู้ที่ถูกต้อง กล่าวคือ ธรรมชาติความรู้ของพระพุทธศาสนามุ่งมองทุกอย่างตามเป็นจริงตามหลักไตรลักษณ์ จนเข้าใจว่า ทุกอย่างเกิดจากเหตุปัจจัย ไม่ใช่เกิดขึ้นเอง เมื่อไม่มีเหตุปัจจัย ทุกสิ่งย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ รวมทั้งเข้าใจสมมติบัญญัติ ซึ่งอธิบายถึงความจริงในแง่ต่าง ๆ เพื่อไม่ให้ยึดติดกับหลักการจนกลายเป็นความงมงาย แต่ต้องอาศัยการแยกแยะด้วยปัญญาที่เกิดจากการฝึกฝนอบรม ฉะนั้นพื้นฐานของญาณวิทยาในพระพุทธศาสนา คือ ปัญญาที่ถูกฝึกฝนและอบรมดีแล้ว แต่คำว่า ปัญญา เป็นคำกลาง ๆ เพราะความรู้มีหลายชั้นหลายระดับ แบ่งเป็นโลกียปัญญาและโลกุตระปัญญา เป็นต้น มีคำศัพท์หลายคำที่ใช้ในความหมายเฉพาะ เช่น ญาณ วิชา วิปัสสนา สัมปชัญญะ ปริปัญญา อภิญญา ปฏิสัมภิตา ฯลฯ บ่อเกิดของความรู้แบ่งเป็น 3 ประเภท (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 16: 162) คือ 1. จินตามยปัญญา ความรู้ที่เกิดจากการคิดหาเหตุผล 2. สุตมยปัญญา ความรู้ที่เกิดจากการฟัง และ 3. ภวานามยปัญญา ความรู้ที่เกิดจากการฝึกฝนอบรมให้เข้าใจสิ่งใดสิ่งหนึ่งจนเกิดความซาบซึ้งซึมซาบฉับไวขึ้น สามารถลงมือปฏิบัติแล้วได้ผลอย่างแน่อนเพื่อเป้าหมายในการช่วยให้มีความคิดเห็นที่ถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิเพื่อความดับทุกข์

ความหมายของความรู้ในทางปรัชญา

คำว่า ญาณวิทยา เป็นภาษาสันสกฤต แยกออกได้เป็น 2 คำ คือ ญาณ แปลว่า ความรู้ วิทยา คือ วิชา หรือทฤษฎีศาสตร์ เมื่อรวมกันเป็นญาณวิทยา จึงเป็นวิชาว่าด้วยความรู้หรือทฤษฎีว่าด้วยความรู้ และคำว่า ญาณวิทยา ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Epistemology ซึ่งมาจากคำว่า Episteme มีความหมายเท่ากับ Knowledge หรือความรู้ และคำว่า Logos ซึ่งตรงกับคำว่า Science หรือ Theory ซึ่งหมายถึง ศาสตร์หรือทฤษฎี

ญาณวิทยา (Epistemology) เป็นวิชาที่ว่าด้วยความรู้ของมนุษย์ ลักษณะของความรู้ บ่อเกิดของความรู้ ขอบเขตของความรู้ ปัญหาเรื่องความถูกต้องของความรู้ เช่น การค้นหาลักษณะที่แท้จริงของความรู้ว่า ความรู้

คือ อะไร ความรู้เกิดจากแหล่งใดบ้าง ความรู้ของมนุษย์มีขอบเขตจำกัดอย่างไรบ้าง ความรู้ที่มนุษย์ได้รับมาทางประสาทสัมผัสถูกต้องเป็นจริงเสมอไปหรือไม่ ถ้าหากประสาทสัมผัสไม่อาจจะให้ข้อเท็จจริงแก่เราได้ทุกกรณีแล้วมนุษย์จะใช้อะไรแสวงหาความรู้ที่แท้จริงได้ นี่คือ จุดหมายของญาณวิทยา (พระครูธรรมธร มะลิน, 2555: 10)

แต่ในทางพุทธปรัชญา คำว่า ญาณ จะมีความหมายถึง ญาณทัสสนะ อันเป็นความรู้ ปัญญา ปรีชาหยั่งรู้ หรือปรีชากำหนดรู้ ซึ่งเกิดขึ้นภายในจิตของบุคคลโดยอาศัยการพัฒนาฝึกฝนอบรม เจริญภาวนาจนเกิดขึ้นในจิต ซึ่งในภาษาสันสกฤตใช้คำว่า ชยฺหฺน (บุญมี แท่นแก้ว, 2535: 9) และตรงกับบาลีว่า ปัญญา แต่เป็นปัญญาขั้นสูงและเป็นความรู้ที่เป็นการหยั่งรู้อย่างเข้าใจและลึกซึ้ง มีลักษณะเกิดขึ้นสว่างโพล่งขึ้นในขณะนั้นอย่างฉับพลันในใจทันที เป็นความรู้บริสุทธิ์และมีอิสระจากเหตุผล เพราะเป็นความรู้ที่มีความสัมพันธ์กับสภาวะความเป็นจริงภายนอกโดยตรง มองเห็นตามสภาพความจริงสิ่งนั้นหรือเรื่องนั้น ๆ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2541: 50)

บ่อเกิดของความรู้ตามทฤษฎีทางปรัชญา

แนวคิดเกี่ยวกับแหล่งกำเนิดของความรู้สามารถจำแนกออกเป็นหลายทฤษฎีสำคัญ โดยแต่ละทฤษฎีมีมุมมองที่แตกต่างกันเกี่ยวกับวิธีที่มนุษย์สามารถเข้าถึงความรู้หรือความจริงได้ ดังนี้

1) เหตุผลนิยม (Rationalism) เป็นทฤษฎีที่เชื่อว่า มนุษย์สามารถเข้าถึงความรู้หรือความจริงได้โดยใช้เหตุผลเพียงอย่างเดียว โดยไม่จำเป็นต้องผ่านประสบการณ์ ประเภทของความรู้ที่สอดคล้องกับแนวคิดนี้ คือ "ความรู้ก่อนประสบการณ์" (A Priori Knowledge) ซึ่งถือว่า เป็นความจริงที่แน่นอน ไม่เปลี่ยนแปลง และเป็น "ความจริงจำเป็น" (Necessary Truth) เช่น ข้อเท็จจริงทางคณิตศาสตร์อย่าง $1 + 1 = 2$ หรือหลักเหตุและผลที่ว่า "ทุกเหตุการณ์ต้องมีสาเหตุ" ความรู้เหล่านี้เป็นจริงเสมอ แตกต่างจาก "ความรู้หลังประสบการณ์" (A Posteriori Knowledge) ซึ่งต้องอาศัยการสังเกตและประสบการณ์ เช่น "กรุงเทพฯ มีประชากรประมาณ 10 ล้านคน" ซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา และถือเป็น "ความจริงตามเงื่อนไข" (Contingent Truth)

2) ประสบการณ์นิยม (Empiricism) เป็นทฤษฎีที่ยืนยันว่า ความรู้เกิดจากประสบการณ์โดยตรงผ่านประสาทสัมผัสเท่านั้น แนวคิดนี้ปฏิเสธความรู้ประเภทก่อนประสบการณ์ และมองว่า เหตุผลเพียงอย่างเดียวไม่สามารถสร้างความรู้ได้ เว้นแต่จะมีรากฐานจากประสบการณ์มาก่อน เหตุผลจึงเป็นเพียงกลไกที่เชื่อมโยงข้อมูลที่ได้รับจากประสาทสัมผัส นักวิทยาศาสตร์รวมถึงนักปรัชญาสายปฏิบัตินิยม (Pragmatism) มักอยู่ในกลุ่มนี้ เพราะให้ความสำคัญกับข้อเท็จจริงที่พิสูจน์ได้เชิงประจักษ์

3) อัจฉนัตติกญาณนิยม (Intuitionism) เป็นทฤษฎีที่มองว่า ความรู้เกิดจากการหยั่งรู้ด้วยตนเองโดยตรง (Intuition) โดยไม่ต้องอาศัยเหตุผลหรือประสบการณ์จากภายนอก ถือว่าเป็นกิจกรรมทางจิตที่ลึกซึ้งและภายใน ความรู้นี้มีสองระดับ ได้แก่ (1) ระดับสามัญ คือ สามัญสำนึก (Common Sense) ซึ่งมนุษย์ใช้ในชีวิตประจำวัน (2) ระดับพิเศษ คือ ความรู้ที่เกิดจากการบรรลุหรือหยั่งรู้ (Transcendental Intuition) ซึ่งเป็นความเข้าใจลึกซึ้งถึงแก่นของสรรพสิ่ง

4) ความรู้จากการวิวรรณ์ (Revelation) แนวคิดนี้เชื่อว่า ความรู้บางประเภทเกิดจากการเปิดเผยของสิ่งเหนือธรรมชาติ (Supernatural Manifestation) เช่น ความรู้ทางศาสนาในแนวเทวนิยม (Theism) ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อ (Dogmas) ความรู้ประเภทนี้ไม่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยเหตุผลหรือประสาทสัมผัสตามวิธีวิทยาทางวิทยาศาสตร์ทั่วไป เนื่องจากอยู่เหนือธรรมชาติและอยู่นอกเหนือการตรวจสอบเชิงประจักษ์ (บุญมีแท่นแก้ว, 2538: 9)

บ่อเกิดของความรู้ตามแนวพุทธปรัชญา

ตามปกติแล้ว ญาณวิทยาจะกล่าวถึงแหล่งกำเนิดของความรู้ ธรรมชาติของความรู้ ขอบเขตของความรู้ ตลอดจนการทดลองหรือการพิสูจน์ความรู้ สำหรับพุทธปรัชญามีแหล่งกำเนิดของความรู้พอสรุปได้ดังนี้ แหล่งกำเนิดของความรู้อย่างกว้างมีอยู่ 2 อย่าง (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 33: 431) คือ

1. พรโตโฆสะ ซึ่งแปลตามตัวอักษรว่า เสียงจากผู้อื่น หรือการได้ฟังจากผู้อื่น อันได้แก่ ประสบการณ์ภายนอก เช่น การศึกษาเล่าเรียน การฟังคำบรรยาย คำสอน การโฆษณา และแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ซึ่งอาจเป็นครู ศาสตรา คัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ ขนบธรรมเนียม ประเพณี

2. โยนิโสมนสิการ ได้แก่ การพิจารณาด้วยอุบายอันแยบคายซึ่งเป็นวิธีการคิดหาเหตุผลตลอดจนรู้จักวิเคราะห์ วิจาร์ณ สืบสวน สอบสวนหาต้นเหตุแยกแยะให้เห็นปัจจัย หรือความสัมพันธ์ต่าง ๆ ในขั้นต่ำหมายถึงการใช้เหตุผลทางตรรกศาสตร์ และในขั้นสูงหมายถึง การฝึกฝนอบรมจิตให้เป็นสมาธิ จนเกิดความสงบ ทำลายอคติและความรู้สึก อคติวิสัยต่าง ๆ จนสามารถรู้ความจริงอย่างแท้จริงได้ นอกจากนี้ ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงแหล่งกำเนิดของความรู้มีอยู่ 3 อย่าง (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 16: 162) ได้แก่

1) จินตามยปัญญา ความรู้ที่เกิดจากการคิดหาเหตุผล หรือความรู้ที่เกิดจากการคิดอ่านใคร่ครวญ หรือตริตระองเหตุผลด้วยตนเอง ดังมีพุทธภาษิตแสดงความจริงกันข้ามว่า ปัญญาอย่ามัวมัวไม่แก่ผู้ไม่ตริตระอง เทียบได้กับความรู้ที่เกิดจากการคิดหาเหตุผลแบบลัทธิเหตุผลนิยม (Rationalism)

2) สุตมยปัญญา ความรู้ที่เกิดจากการฟัง ดังมีพุทธภาษิตรับรองไว้ว่า ผู้ฟังด้วยดีย่อมได้ปัญญา การฟังนี้รวมถึงความรู้ที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียน หรือการถ่ายทอดสืบต่อกันมา เทียบได้กับความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ทางอินทรีย์แบบลัทธิประจักษ์นิยม (Empiricism)

3) ภาวนามยปัญญา ความรู้ที่เกิดจากการฝึกฝนอบรมให้เข้าใจสิ่งใดสิ่งหนึ่งจนเกิดความซาบซึ้งทราบฉับไวขึ้น สามารถลงมือปฏิบัติแล้วได้ผลอย่างแน่นอน การลงมือศึกษาค้นคว้าอาจเป็นการวิจัยหรือปฏิบัติการ (Operationalism) ซึ่งปัจจุบันนิยมกันอยู่ และการอบรมจิตใจตามแนวสมณะและวิปัสสนา โดยเฉพาะอย่างหลังนำไปสู่ความรู้ที่แท้จริงในที่สุดได้ เทียบได้กับความรู้ที่เกิดขึ้นภายในอย่างกระจ่างแจ่มแจ้ง หรือการหยั่งรู้ของญาณวิทยาตะวันตก (Intuition)

ระดับของความรู้

ระดับของความรู้ตามพุทธปรัชญาได้แบ่งไว้มีหลายระดับตามความรู้หรือการรับรู้ของบุคคลต่อโลกภายนอกหรือภายใน แล้วแต่กรณี ซึ่งสรุปได้ (พระสุริยะ ปภสฺสโร, 2564: 68) ดังนี้

1. ความรู้ระดับวิญญาณ (Consciousness) ได้แก่ การรับรู้ทางอินทรีย์ ทั้ง 6 เช่น ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เป็นความรู้ระดับพื้นฐาน คือ เป็นความรู้เบื้องต้นเมื่อได้เห็น ฟัง ดมกลิ่น ลิ้มรส สัมผัส และรู้สึกพอใจหรือไม่พอใจ แล้วแต่กรณีและยังทำหน้าที่คอยรับรู้กิจกรรมทุกอย่างของจิตด้วย

2. ความรู้ระดับสัญญา (Perception) คือ ความรู้ที่เกิดจากการกำหนดหมาย บันทึกลงไว้ หรือจำไว้เป็นวัตถุดิบของความคิดต่อ ๆ ไป ทำให้มีการรู้จัก จำได้ รู้ เข้าใจและคิดได้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

3. ความรู้ระดับทฤษฎี (Dogmatism) ได้แก่ ความเข้าใจตามแนวความคิดของตนเป็นความรู้ที่สรุปลงเป็นความเห็นหรือทฤษฎี (ทศนะ) อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งเปรียบได้กับทฤษฎีทางปรัชญาทั่ว ๆ ไป ทั้งนี้ ถือได้ว่าเป็นความคิดที่ได้กลั่นกรองจนสรุปเข้าไว้เป็นของตนแล้วไม่ว่าจะมีเหตุผลหรือไม่ก็ตาม

4. ความรู้ระดับญาณ ปัญญาหรืออภิญญา (Intuitive Insight) ได้แก่ ความรู้ที่เกิดจากการหยั่งรู้ เป็นความรู้บริสุทธิ์ เป็นเช่นกับแสงสว่างที่ผุดแจ้งกระจ่างขึ้นทำให้มองเห็นธรรมชาติอันแท้จริงของสิ่งนั้น ๆ ตามที่มันเป็นจริง โดยไม่มีทศนะส่วนตนหรือเหตุผลส่วนตัวเข้าไปเกี่ยวข้อง การจัดระดับความรู้ อาศัยความรู้ที่เป็นพื้นฐาน 2 ระดับ คือ

1) ความรู้ระดับโลกียะ คือ ความรู้ระดับต่ำที่อยู่ในวิสัยของปุถุชน เป็นความรู้ที่ยังไม่พ้นวิสัยของโลก เป็นความรู้ทั่ว ๆ ไปในระดับปุถุชน และเป็นความรู้ที่พัฒนาไปได้ในระดับหนึ่ง แต่ยังไม่หลุดพ้นจากวิสัยของโลกไปได้ กล่าวคือยังคงตกอยู่ในอำนาจสังสารวัฏ คือ กิเลส กรรม วิบากอยู่

2) ความรู้ระดับโลกุตตระ เป็นความรู้ขั้นสูงสุดอยู่เหนือโลกหรือพ้นจากโลก คือ พ้นจากสภาวะที่ประกอบด้วยกิเลส กรรม วิบาก สภาวะของผู้ที่เข้าถึงความรู้ระดับโลกุตตระ คือ เข้าใจสภาวะทุกอย่างตามความเป็นจริงไม่ยึดมั่นถือมั่นไปตามอำนาจของกิเลสและทำลายความไม่รู้ (อวิชชา) ที่เป็นต้นตอความไม่รู้ได้หมดสิ้น

ธรรมชาติของความรู้

ธรรมชาติของความรู้มีรากฐานอยู่บนประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส ซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการรับรู้ความจริงภายนอก โดยกระบวนการรับรู้ดังกล่าวต้องผ่านการกลั่นกรองจากจิตหรือความคิดที่สามารถแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) การคิดในเชิงทฤษฎีหรือความหมายทั่วไป 2) การคิดในเชิงหลักการหรือข้อเท็จจริงโดยใช้ตรรกะมาเปรียบเทียบแล้วนำแนวคิดเหล่านั้นมาอธิบายความจริงที่ได้จากประสาทสัมผัสอีกครั้ง

การตอบคำถามเกี่ยวกับธรรมชาติของความรู้จึงจำเป็นต้องพึงพาประสาทสัมผัส 2 รูปแบบ ได้แก่ 1) ประสาทสัมผัสภายนอก เช่น การเห็น การได้ยิน การสัมผัส ตลอดจนวัตถุต่าง ๆ ที่ถูกสร้างขึ้น และ 2) ประสาทสัมผัสภายใน ได้แก่ ประสบการณ์จากอารมณ์ ความรู้สึก เช่น ทุกข์ สุข รัก เกลียด ความภูมิใจ ตลอดจนประสบการณ์ทางความคิดและเจตนาที่เกิดขึ้นจากการครุ่นคิดภายในตนเอง ทั้งนี้ จอห์น ล็อก (John Locke) ได้จำแนกมโนคติออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) มโนคติแห่งประสาทสัมผัส (Ideas of Sensation) และ 2) มโนคติแห่งภาพสะท้อน (Ideas of Reflection)

สำหรับทฤษฎีที่ตอบคำถามเกี่ยวกับธรรมชาติของความรู้สามารถสรุปได้ 2 แนวทางหลัก ได้แก่

1) จิตนิยมแบบญาณวิทยา (Epistemological Idealism) ซึ่งเชื่อว่า สรรพสิ่งดำรงอยู่ในจิต การมีอยู่ของโลกภายนอกเป็นเพียงภาพในจิตเท่านั้น สิ่งต่าง ๆ จึงไม่มีอยู่โดยอิสระหากไม่มีจิตที่รับรู้ แนวคิดนี้สะท้อนผ่านทัศนะของจอร์จ เบิร์คเลย์ (George Berkeley: 1685–1753) ซึ่งได้เสนอว่า To be is to be perceived กล่าวคือ การมีอยู่ของสิ่งใด ๆ ขึ้นอยู่กับการถูกรู้ โดยเบิร์คเลย์ยืนยันว่า วัตถุภายนอกไม่มีอยู่จริงในความหมายที่แยกจากการรับรู้ แต่หากหมายถึง ประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสที่ซับซ้อนแล้ว วัตถุเหล่านั้นก็มีอยู่จริงผ่านประสบการณ์ที่มีแบบแผนและต่อเนื่อง ทั้งนี้ ความมีอยู่ของวัตถุสอดคล้องกับการรับรู้ของจิต ไม่มีสถานะโดยตัวมันเอง หากจิตไม่รับรู้ สิ่งนั้นก็ไมอาจกล่าวว่ามีอยู่ อย่างไรก็ตาม เบิร์คเลย์ยอมรับการดำรงอยู่ของโลกที่จิตมนุษย์ไม่สามารถรับรู้ได้ แต่เป็นที่รับรู้ของพระเป็นเจ้า (God) ผู้ทรงเป็นจิตสูงสุด

2) สัจนิยมแบบญาณวิทยา (Epistemological Realism) เป็นทัศนะที่ถือว่า สิ่งต่าง ๆ มีอยู่จริงและมีอยู่โดยอิสระจากจิตหรือการรับรู้ กล่าวคือ มีความจริงที่ดำรงอยู่แม้ไม่มีการรับรู้ ทัศนะนี้มีจุดเริ่มต้นจากสัจนิยมทั่วไป (Naive Realism) และต่อมาถูกพัฒนาโดยสำนักสัจนิยมใหม่ (Neo-realism) ซึ่งนำโดยจี.อี. มัวร์ (G.E. Moore: 1873–1958) มัวร์เห็นว่า มนุษย์สามารถรับรู้สิ่งต่าง ๆ ได้โดยตรง โดยไม่ต้องอาศัยกระบวนการทางจิต เช่น การสร้างภาพหรือมโนคติ ยกตัวอย่างสี เสียง กลิ่น รส และวัตถุต่าง ๆ มีอยู่จริงเป็นคุณลักษณะที่เป็นอิสระจากจิต ในขณะที่มโนภาพ ความนึกคิดหรือจินตนาการเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่อย่างอิสระ มัวร์ยกตัวอย่างว่า ในขณะที่รับรู้สีเขียว ความรู้สึกในสีเขียวเรียกว่า วิญญาณ (Consciousness) ส่วนสีเขียวเป็นวัตถุของวิญญาณ (Object of Consciousness) ซึ่งมีอยู่อย่างอิสระแม้ไม่มีการรับรู้ในขณะใดขณะหนึ่ง

ในทางพุทธปรัชญาเถรวาท ธรรมชาติของความรู้มีจุดมุ่งหมายต่างจากปรัชญาตะวันตก กล่าวคือ ความรู้มีเป้าหมายเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ โดยถือว่า ชีวิตมนุษย์เต็มไปด้วยความทุกข์ซึ่งมีรากเหง้ามาจากอวิชชาหรือความไม่รู้ ความไม่รู้ในที่นี้ หมายถึง ความไม่เข้าใจตามความเป็นจริง ซึ่งเกิดจากการถูกรอบงำด้วยกิเลสตัณหา ทำให้เกิดการมองโลกผิดจากสัจธรรม โดยพุทธปรัชญาเถรวาทเสนอว่า การทำลายอวิชชาจะนำไปสู่การเกิดวิชา (ความรู้ที่แท้จริง) ซึ่งนำไปสู่การบรรลุพระนิพพาน อันเป็นสภาวะแห่งบรมสุขที่หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ดังพระพุทธดำรัสว่า “ก็ภิกษุจักทำลายอวิชชา จักยังวิชาให้เกิด จักทำนิพพานให้แจ้งด้วยความเห็นที่ตั้งไว้ถูก ด้วยการเจริญมรรคที่ตั้งไว้ถูก...” (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 30: 31) ดังนั้น ความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาทจึงเป็นปัญญาที่นำไปสู่การรู้แจ้งในสัจธรรมของโลกและชีวิต และสามารถปฏิบัติตามได้ โดยให้ผลแห่งการหลุดพ้นจากทุกข์ได้อย่างแท้จริง พุทธปรัชญาจึงเชื่อว่า ธรรมชาติของจิตเริ่มต้นจากความไม่รู้ ต่อมาได้รับการศึกษาและอบรมจนค่อย ๆ เกิดความรู้แจ้งขึ้นตามลำดับ ความรู้ในทางพุทธปรัชญาจึงมิใช่เพียงความเข้าใจเชิงทฤษฎี แต่เป็นความรู้ที่นำไปสู่การปฏิบัติ การรู้แจ้งและการหลุดพ้นอย่างแท้จริง

กระบวนการเข้าถึงความรู้

กระบวนการเข้าถึงความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาท มีลักษณะเป็นการแสวงหาความรู้ที่อิงการปฏิบัติเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม การจะปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง จำเป็นต้องมีความเข้าใจที่ถูกต้องมาก่อน กล่าวคือ แม้ในเบื้องต้นของการเรียนรู้ วิชาการทั้งหลายมักเริ่มจากความเชื่อหรือศรัทธาในวิชานั้น ๆ แต่สำหรับพุทธปรัชญาแล้ว การมีเพียงศรัทธายังไม่เพียงพอที่จะนำไปสู่การรู้แจ้งอริยสัจหรือบรรลุนิพพานได้ จำเป็นต้องอาศัยสิ่งที่

เรียกว่า ปัญญา ซึ่งเป็นแก่นสำคัญของพุทธญาณวิทยา ดังพระพุทฺธพจน์ที่ว่า “ณานย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้ไม่มีปัญญา ปัญญาย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่มีณาน ญาณและปัญญามีอยู่ในบุคคลใด บุคคลนั้นชื่อว่า อยู่ใกล้พระนิพพาน” (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 43: 259) คำสอนนี้สะท้อนว่า พื้นฐานของญาณวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ “ปัญญาอันผ่านการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้อง” ซึ่งมีใช่แค่ความรู้ในเชิงทฤษฎี แต่เป็นความรู้ที่สัมผัสได้จากประสบการณ์ตรงและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงภายในตัวบุคคล กล่าวได้ว่า ความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาทมีลักษณะใกล้เคียงกับแนวคิดทางจิตวิทยาการศึกษา กล่าวคือ การเรียนรู้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้รู้ ไม่ว่าจะเป็นด้านอารมณ์ ทักษะหรือพฤติกรรม โดยระดับของการเปลี่ยนแปลงขึ้นอยู่กับระดับของความรู้ ซึ่งความรู้ระดับความจำจะเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อย ส่วนความรู้ระดับทฤษฎี ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับทักษะ เช่น เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะได้เห็นทุกข์ จึงเกิดความเบื่อหน่ายในโลภียสุข เปลี่ยนทัศนคติใหม่และออกบวชเพื่อแสวงหาสัจธรรม ส่วนความรู้ระดับญาณ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิงจากปุถุชนกลายเป็นพระอริยบุคคล ดังนั้น ธรรมชาติของความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาทจึงมีเป้าหมายเพื่อ “ทำลายอวิชชาและให้วิชาเกิดขึ้น” กล่าวคือ เป็นความรู้ที่เปลี่ยนแปลงจิตใจมนุษย์ให้ก้าวพ้นความทุกข์และนำไปสู่การหลุดพ้น

ความสมเหตุสมผลของความรู้

สำหรับเกณฑ์การพิสูจน์ความรู้ว่า เป็นความจริงแท้หรือไม่ นักปรัชญาได้เสนอแนวทางในการพิจารณาไว้ โดยสรุปเป็น 3 ทฤษฎีหลัก (ชาญณรงค์ บุญหนุน, 2540: 153) ดังนี้

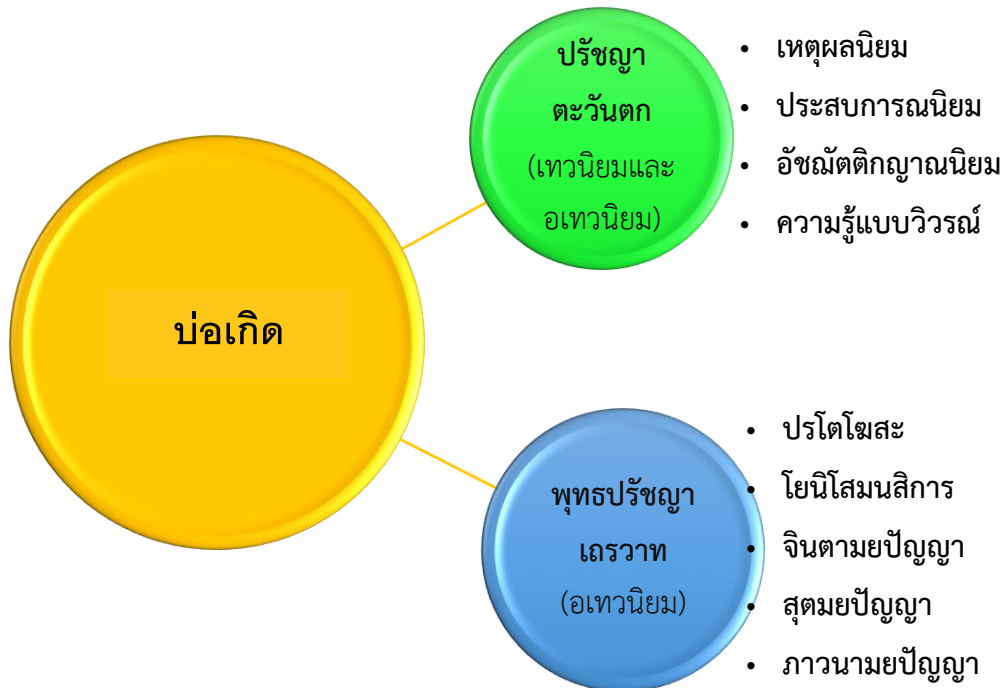
1) ทฤษฎีสมนัย (Correspondence Theory of Truth) เป็นทฤษฎีที่ตัดสินความจริงจากความสอดคล้องกันระหว่างข้อความหรือความคิดกับข้อเท็จจริงในโลกแห่งความเป็นจริง กล่าวคือ ข้อความจะถือว่าเป็นจริง ก็ต่อเมื่อสอดคล้องกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริง เช่น ข้อความว่า “น้ำทะเลเค็ม” จะถือว่าเป็นความจริง เพราะสามารถตรวจสอบได้จากประสบการณ์ตรง มิใช่เพียงอ้างอิงจากข้อความอื่นในอดีต แต่เนื่องจากข้อความดังกล่าวตรงกับข้อเท็จจริงที่สามารถพิสูจน์ได้ จึงถือว่าเป็นความรู้ที่แท้จริง

2) ทฤษฎีสหนัย (Coherence Theory of Truth) เป็นทฤษฎีที่มองว่า ความจริงไม่ได้ขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงภายนอกหรือสภาพการณ์ของโลก แต่พิจารณาจากสอดคล้องของข้อความใหม่กับระบบความรู้หรือความเชื่อเดิมที่มีอยู่ กล่าวคือ ข้อความหนึ่งจะเป็นความจริงได้ ก็ต่อเมื่อไม่ขัดแย้งกับความรู้หรือข้อความอื่นที่ถือว่าเป็นจริงอยู่แล้ว เช่น ข้อความว่า “มีคนอยู่ในห้องนี้” จะถือว่าเป็นจริง หากสอดคล้องกับข้อความอื่นที่เรายอมรับว่าเป็นจริง ได้แก่ “การเห็นคนนั่งอยู่ในห้องนี้” และ “สิ่งที่เห็นมักเป็นสิ่งที่มีความจริง” หากข้อความใหม่ไม่สอดคล้องหรือขัดแย้งกับความรู้เดิม ก็จะถือว่าเป็นความรู้ที่ไม่แท้จริง

3) ทฤษฎีปฏิบัตินิยม (Pragmatic Theory of Truth) เป็นทฤษฎีที่ถือว่า ความจริงของความรู้ขึ้นอยู่กับนำไปใช้ในทางปฏิบัติ กล่าวคือ ข้อความหรือความรู้ใดจะถือว่าเป็นความจริง ก็ต่อเมื่อสามารถนำไปใช้ได้จริงและให้ผลเป็นประโยชน์ หากไม่สามารถปฏิบัติได้หรือปฏิบัติแล้วไม่เกิดประโยชน์ ทฤษฎีนี้ถือว่า ไม่ใช่ความรู้ที่แท้จริง

องค์ความรู้ใหม่

จากแนวคิดที่ได้นำเสนอมาในบทความนี้สามารถประมวลองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นใน 2 ลักษณะ คือ บ่อเกิดความรู้ในทางตะวันตกและตะวันออก โดยแต่ละฝ่ายมีแนวคิดหรือทฤษฎีความรู้ที่น่าสนใจ ดังภาพต่อไปนี้

ภาพ 1 ทฤษฎีความรู้จากของปรัชญาตะวันตกและพุทธปรัชญา

สรุป

ญาณวิทยาเป็นสาขาที่ว่าด้วยบ่อเกิดความรู้หรือแหล่งเกิดของความรู้ นอกจากนี้ ยังหมายถึง ธรรมชาติความรู้และเหตุแห่งความรู้ที่แท้จริง การเกิดขึ้นของความรู้ของมนุษย์บางครั้งแม้อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน แต่หากปัจจัยทางกายภาพ วิธีการรับรู้หรือเหตุแห่งการรับรู้ปรากฏการณ์ของบุคคลแตกต่างกัน ก็สามารถส่งผลต่อความรู้ที่จะเกิดขึ้นแตกต่างกันออกไป ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ความเห็นเรื่องบ่อเกิดความรู้ถูกกำหนดเป็นทฤษฎีที่ต่างกันตามทัศนะความเห็นของนักปรัชญา เช่น บ่อเกิดความรู้ตามทฤษฎีเหตุผลนิยม ซึ่งมนุษย์สามารถรู้ความจริงได้โดยการใช้เหตุผล ไม่ต้องผ่านประสบการณ์ กล่าวคือ เชื่อความรู้ก่อนประสบการณ์ เป็นความจริงที่แน่นอนตายตัว เป็นข้อความที่เป็นจริงเสมอ หรือบ่อเกิดความรู้ตามทฤษฎีประสบการณ์นิยม ซึ่งมนุษย์ยอมรับความรู้ที่ผ่านประสบการณ์ กล่าวคือ ความรู้เกิดขึ้นได้โดยอาศัยผัสสะหรือประสาทสัมผัส แนวคิดนี้จึงไม่ยอมรับความรู้ก่อนประสบการณ์ หรือบ่อเกิดความรู้ตามทฤษฎีอรรถศาสตร์อรรถศาสตร์ เป็นทฤษฎีที่ถือว่า การรู้เองเป็นบ่อเกิดที่สำคัญของความรู้ เป็นกิจกรรมของจิตโดยตรง โดยความรู้ดังกล่าวมี 2 ระดับ คือ ความรู้แบบสามัญที่เรียกว่า สามัญสำนึก และความรู้แบบพิเศษที่เกิดจากการบรรลุ และบ่อเกิดความรู้วิวิธวิธี (Revelation)

เป็นความรู้ที่เกิดจากการเปิดเผยของสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นความรู้ที่ไม่ต้องผ่านกระบวนการแบบทั่วไป เป็นความรู้ทางศาสนาประเภทเทวนิยม โดยตั้งอยู่บนความเชื่อเป็นหลัก

นอกจากนี้ ยังมีบ่อเกิดความรู้อีกประเภทหนึ่งเรียกว่า บ่อเกิดความรู้ตามแนวพุทธปรัชญา ซึ่งกล่าวสรุปได้ว่า บ่อเกิดความรู้เกิดขึ้นมีปัจจัยหลัก 2 ประการ คือ อายตนะภายนอกเป็นเครื่องรับรู้ เช่น ตาเห็นรูป เกิดความรู้เข้าใจว่า รูปนั้นเป็นอะไร และอายตนะภายในเป็นรับรู้ภายในจิตใจ สรรพวิชาล้วนอาศัยความเชื่อ (ศรัทธา) เป็นหลักอันจะนำไปสู่การแสวงหาความรู้ได้โดยอาศัยประสบการณ์ การคิดตามหลักเหตุและผล ความรู้ทางพุทธปรัชญาจะแบ่งได้หลายนัย เช่น ปรัตโยสยะ แปลว่า เสียงจากผู้อื่น หรือการได้ฟังจากผู้อื่นอันได้แก่ประสบการณ์ภายนอก และโยนิโสมนสิการ ได้แก่ การพิจารณาด้วยอุบายอันแยบคายซึ่งเป็นวิธีการคิดหาเหตุผลตลอดจนรู้จักวิเคราะห์ วิจาร์ณ สืบสวนหาต้นเหตุแยกแยะให้เห็นปัจจัย แต่ถ้าแบ่งตามบ่อเกิดของความรู้แล้วจะได้ 3 ประการ คือ 1) จินตามยปัญญา ความรู้ที่เกิดจากการคิด 2) สุตมยปัญญา ความรู้ที่เกิดจากการฟัง และ 3) ภาวนามยปัญญา ความรู้ที่ได้จากการลงมือปฏิบัติ แต่ถ้าแบ่งตามประเภทของความรู้นั้นก็จะได้ 2 ประเภท 1) ความรู้ระดับโลกียะ คือ ความรู้ที่ยังไม่พ้นวิสัยของโลกเป็นความรู้ระดับปุถุชน กล่าว คือยังคงตกอยู่ในอำนาจสังสารวัฏ คือ กรรม กิเลส วิวาทยอยู่ 2) ความรู้ระดับโลกุตตระ เป็นความรู้ขั้นสูงอยู่เหนือโลกหรือพ้นจากโลก คือ พ้นจากสภาวะที่ประกอบด้วยกิเลส กรรม วิวาทย

เอกสารอ้างอิง

- ชาญณรงค์ บุญหนุน. (2540). *ทฤษฎีความจริงในพุทธปรัชญาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บุญมี แท่นแก้ว. (2535). *ญาณวิทยา (ทฤษฎีความรู้)*. กรุงเทพมหานคร: ธนะการพิมพ์.
- บุรณจิต แก้วศรีมล. (21 กุมภาพันธ์ 2566). *บ่อเกิดแห่งความรู้*. สืบค้นเมื่อ 30 ธันวาคม 2566, จาก <https://medium.com/@buranajitra.ke/บ่อเกิดความรู้-f01e983423ab>
- พระครูธรรมธร มะลิน กิตติปาโล. (2555). *ปรัชญาเบื้องต้น*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2541). *พุทธธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระสุริยะ ปภสสโร. (2564). บ่อเกิดความรู้ในพุทธปรัชญา. *วารสารปรัชญาปริทรรศน์*. 26 (1), 63-72.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2557). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 16, 30, 33, 43*, พิมพ์ครั้งที่ 9. นครปฐม: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.